

Robert Szmytkie, Przemysław Tomczak

Uniwersytet Wrocławski, Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego, Zakład Geografii
Społeczno-Ekonomicznej, Plac Uniwersytecki 1, 50-137 Wrocław;
e-mail: robert.szmytkie@uwr.edu.pl; przemyslaw.tomczak@uwr.edu.pl

PROCESY DEPOPULACJI NA OBSZARACH WIEJSKICH WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO W LATACH 1995–2015

Streszczenie: Za główny cel pracy przyjęto analizę procesów depopulacji na obszarach wiejskich Dolnego Śląska w latach 1995–2015. Intencją autorów było określenie skali, trwałości i zasięgu przestrzennego depopulacji na obszarach wiejskich regionu, a także czynników zmian ludnościowych, które przyczyniły się do ubytku liczby ludności. Umożliwiło to identyfikację wiejskich obszarów depopulacyjnych i ich typologię, zgodnie ze specyfiką współczesnych zmian demograficznych. W odniesieniu do skali wyludnienia wyodrębniono cztery typy obszarów wiejskich (obszary rozwijające się, stagnujące, wyludniające się i intensywnie wyludniające się), a w nawiązaniu do trwałości procesów depopulacji pięć typów (obszary stale rozwijające się, epizodycznie wyludniające się, czasowo wyludniające się, przeważająco wyludniające się i stale wyludniające się). Przeprowadzona analiza wykazała, że zjawisko depopulacji dotyczyło w szczególności obszarów wiejskich w Sudetach, na Przedgórzu Sudeckim oraz obszarów peryferyjnych w odniesieniu do głównych ośrodków miejskich. Procesy depopulacji na Dolnym Śląsku nie powinny być zatem utożsamiane tylko i wyłącznie z wsiami położonymi w Sudetach. Co więcej, w przypadku wiejskich obszarów depopulacyjnych na Dolnym Śląsku spadek liczby ludności dodatkowo potęgują negatywne trendy demograficzne (niski przyrost naturalny, wzrost udziału ludności w wieku poprodukcyjnym).

Słowa kluczowe: depopulacja, zmiany ludnościowe, obszary wiejskie, Dolny Śląsk

DEPOPULATION IN RURAL AREAS OF LOWER SILESIA IN THE YEARS 1995–2015

Abstract: The main purpose of this paper is to analyze depopulation processes of rural areas in Lower Silesia in the years 1995–2015. The authors intend to determine the scale, durability and spatial distribution of depopulation in rural areas, as well as to analyze the factors of population changes which contribute to population loss. It helps them to identify depopulating rural areas and to draw up their typology according to the specificity of contemporary demographic changes. With reference to the scale of depopulation, four types of rural areas are distinguished (developing, stagnating, depopulating, intensively depopulating), and according to the durability of depopulation five types are identified (constantly developing, episodically depopulating, temporarily depopulating, prevalently depopulating, constantly depopulating). The analysis shows that depopulation is a problem in the rural areas of the Sudety Mts., Sudety Foreland, and in peripheral areas, in main urban centres. What is more, the processes of depopulation in Lower Silesia should not be associated exclusively with villages located in the Sudetes. In depopulating rural areas of Lower Silesia, the population decline is compounded by negative demographic trends (low birth rate, increase in post-working age population).

Keywords: depopulation, population changes, rural areas, Lower Silesia

Wprowadzenie

Problem wyludniania się wsi w okresie powojennym dotknął wielu regionów Polski (por. Deszczka 1989; Eberhardt 1989; Stasiak 1990, 1992; Miszczuk 1993; Mirowski 1994; Bański 2002; Rosner 2010; Dybowska 2014), przy czym w szczególności obszarów peryferyjnych (Eberhardt 1989; Stasiak 1992; Bański 2002; Rosner 2010; Stanny 2011). W przypadku obszarów wiejskich Dolnego Śląska procesy depopulacji rozpatrywane były głównie w odniesieniu do wsi sudeckich, które w zasadzie przez cały okres powojenny cechowały się spadkiem liczby ludności¹. Najwyraźniej proces ten zaznaczył się na terenie Ziemi Kłodzkiej (por. Tomaszewski 1968; Jerkiewicz i in. 1979; Chachaj 1978; Salwicka 1978, 1983; Miszewska 1979, 1989; Zagożdżon 1990; Ciok 1994, 1995), gdzie niekorzystne zmiany ludnościowe doprowadziły do częściowego lub całkowitego wyludnienia wielu wsi, a nawet niektórych obszarów wiejskich (m.in. doliny Dzikiej Orlicy, Masywu Śnieżnika czy Wzgórz Lewińskich). Przyczyniło się to z kolei do zanikania całych miejscowości (głównie przysiółków) lub ich części (Chachaj 1978; Szmytkie 2008; Latocha 2013). Początkowo za depopulację obszarów wiejskich odpowiadała w szczególności niekorzystna relacja odpływu migracyjnego w stosunku do napływu, a od lat 90. XX w. zjawisko wyludniania się wsi sudeckich zostało dodatkowo „wzmocnione” przez ruch naturalny ludności, który przejawiał się ujemnym przyrostem naturalnym.

Pierwotnym celem opracowania miała być charakterystyka współczesnych procesów depopulacji wsi sudeckich, które zamierzono ukazać w kontekście zmian ludnościowych na obszarach wiejskich Dolnego Śląska. Takie podejście miało umożliwić odpowiedź na pytanie: czy obszary depopulacyjne w Sudetach wyróżniają się na tle pozostałych obszarów wiejskich Dolnego Śląska, szczególnie tych o położeniu peryferyjnym. Jednak już wstępne analizy zmian liczby mieszkańców w latach 1995–2015 wymusiły konieczność rozszerzenia zakresu przestrzennego opracowania. Okazało się bowiem, że w przypadku Dolnego Śląska procesy depopulacji nie dotyczą tylko i wyłącznie wsi sudeckich oraz że na obszarze Sudetów procesy ludnościowe wykazują zróżnicowany charakter (ryc. 2). Stąd też w artykule badaniami objęto wszystkie obszary wiejskie województwa dolnośląskiego. Obszary te zajmują powierzchnię 17 784 km² (89,2% powierzchni województwa), są zamieszkane przez 897,6 tys. osób (30,9% ogółu ludności) i obejmują w sumie 133 jednostki administracyjne, w tym 78 gmin wiejskich i 55 obszarów wiejskich w ramach gmin miejsko-wiejskich.

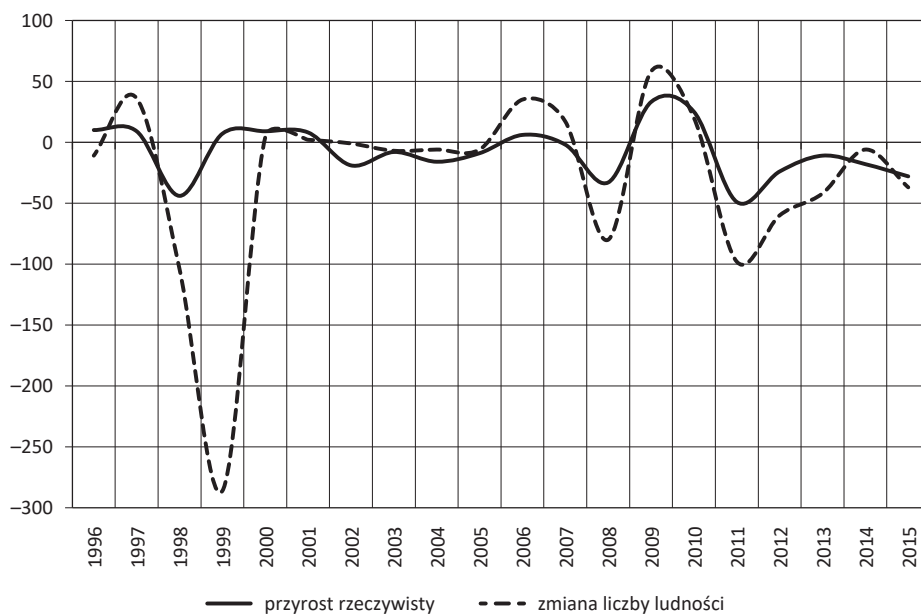
Przyjęto więc, że głównym celem pracy będzie charakterystyka procesów depopulacji na obszarach wiejskich województwa dolnośląskiego w latach 1995–2015. W pracy podjęto próbę określenia skali, trwałości i zakresu przestrzennego procesów depopulacji na obszarach wiejskich Dolnego Śląska, a także dokonano analizy czynników zmian ludnościowych, które przyczyniają się do ubytku liczby ludności. Umożliwiło to identyfikację wiejskich obszarów depopulacyjnych

¹ Przy czym zjawisko to zostało zapoczątkowane już pod koniec XIX w. (por. Eberhardt 1989).

oraz ich typologię – w nawiązaniu do specyfiki współczesnych procesów demograficznych.

1. Postępowanie badawcze i źródła danych

W niniejszym opracowaniu depopulacja analizowana była w trzech ujęciach: skali, trwałości i czynników zmian ludnościowych. W pracy posłużono się danymi Banku Danych Lokalnych GUS, przy czym wykorzystano dane odnoszące się do przyrostu rzeczywistego, a nie do stanu liczby ludności. Takie podejście badawcze było podyktowane zaznaczającymi się skokowymi zmianami stanu liczby ludności, szczególnie w latach okołospisowych. W wielu przypadkach różnice w liczebnym stanie ludności w sąsiadujących rocznikach sięgały nawet do 5%. Jednocześnie zmiana liczby ludności wyliczona jako różnica między stanami w dwóch sąsiednich rocznikach bardzo słabo korelowała ze zmianą wynikającą z przyrostu rzeczywistego. Dobrze obrazuje to przykład gminy Bolków (ryc. 1).



Ryc. 1. Porównanie zmian ludnościowych w gminie Bolków wynikających z różnicy stanu liczby ludności i przyrostu rzeczywistego

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Za okres badań przyjęto lata 1995–2015, które podzielono na siedem trzy-letnich okresów (lata: 1995–1997, 1998–2000, 2001–2003, 2004–2006, 2007–2009, 2010–2012 i 2013–2015). Dla przyjętych okresów obliczono uśrednione wartości: przyrostu naturalnego i salda migracji oraz przyrostu rzeczywistego (wyrażającego zmianę liczby ludności). Takie podejście miało na celu wyeliminowanie skokowych zmian salda migracji i przyrostu naturalnego typowych

dla małych populacji (średnia wielkość analizowanych jednostek to ok. 6750 mieszkańców). Ponadto zabieg wyznaczenia trzyletnich podokresów umożliwił bardziej szczegółową analizę procesów depopulacji, zwłaszcza w odniesieniu do głównych tendencji zmian ludnościowych i trwałości procesów depopulacji. Typologii wiejskich obszarów depopulacyjnych na Dolnym Śląsku dokonano poprzez ocenę skali i trwałości procesów depopulacji.

Analizę czynników zmian ludnościowych przeprowadzono z wykorzystaniem typologii Webba (1963), która określa związek między ruchem naturalnym i migracyjnym. Na tej podstawie wyróżnia się osiem typów klasyfikacyjnych o określonej specyfice przyrostu rzeczywistego:

- A – dodatni przyrost naturalny przewyższa ujemne saldo migracji,
- B – dodatni przyrost naturalny jest wyższy od dodatniego salda migracji,
- C – dodatni przyrost naturalny jest niższy od dodatniego salda migracji,
- D – dodatnie saldo migracji z nadwyżką rekompensuje ujemny przyrost naturalny,
- E – ujemny przyrost naturalny nie jest rekompensowany przez dodatnie saldo migracji,
- F – ujemny przyrost naturalny z ujemnym, ale nie mniejszym (w wartości bezwzględnej) saldem migracji,
- G – ujemny przyrost naturalny z ujemnym, ale nie większym (w wartości bezwzględnej) saldem migracji,
- H – ujemne saldo migracji nie jest rekompensowane przez dodatni przyrost naturalny.

2. Skala procesów depopulacji na obszarach wiejskich Dolnego Śląska

W pierwszym ujęciu odnoszącym się do skali procesów depopulacji² wyróżniono cztery typy obszarów wiejskich (ryc. 2):

- Obszary wiejskie rozwojowe, w których przyrost rzeczywisty ludności wahał się od 3 do 60%. Na ogólną liczbę jednostek obserwacji (133) tego typu obszary wiejskie stanowiły 36,8% ogółu. Do tego grona zostały zaliczone głównie gminy położone w sąsiedztwie największych pod względem liczby ludności miast regionu, tzn. Wrocławia, Jeleniej Góry, Legnicy, Lubina, Głogowa, Świdnicy, Bolesławca czy Zgorzelca.
- Obszary wiejskie stagnujące, w których zmiana liczby ludności wahała się w przedziale od -3 do +3%. W tej grupie znalazło się 24,9% analizowanego zbioru jednostek. Analiza rozkładu przestrzennego tych obszarów pokazuje, że są to gminy wiejskie w dużej części funkcjonalnie powiązane z najważniejszymi ośrodkami miejskimi Dolnego Śląska (często wchodzące w skład drugiego pierścienia gmin okalających miasta o największym potencjale społeczno-gospodarczym). Tego typu jednostki koncentrują się w szczególności w postaci pasa gmin ciągnącego się na zachód od Wrocławia. Można jednocześnie

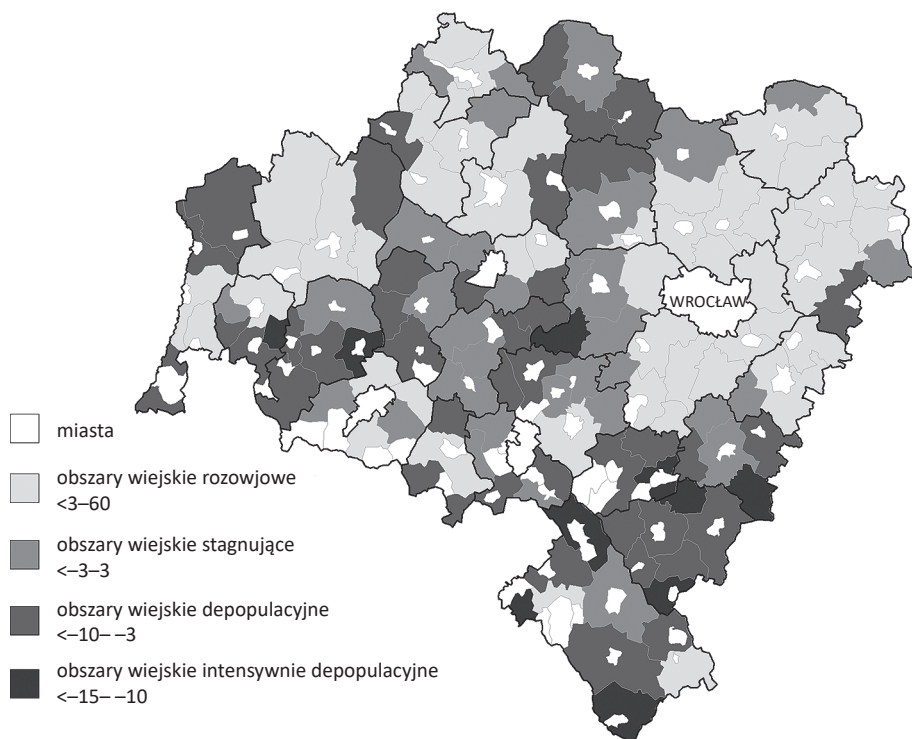
² Skala procesów depopulacji została określona na podstawie sumarycznej zmiany liczby ludności w przyjętych podokresach.

stwierdzić, że rozmieszczenie gmin stagnujących stanowi swoisty obszar stykowy między obszarami będącymi pod wpływem impulsów rozwojowych płynących z miast a obszarami peryferyjnymi, które w większości przypadków są pozbawione takich bodźców.

- Pozostałe dwa typy, obejmujące obszary wiejskie depopulacyjne (w których wystąpił spadek liczby ludności od 3 do 10%) oraz intensywnie depopulacyjne (w których spadek liczby mieszkańców przekroczył 10%). Do pierwszej grupy zaliczono 41 jednostek (30,8%), a do drugiej – 10 (7,5%). Rozkład przestrzeny wiejskich obszarów depopulacyjnych na Dolnym Śląsku wskazuje, że procesy depopulacji nie dotyczą współcześnie tylko i wyłącznie wsi sudeckich³, ale również obszarów wiejskich położonych na Przedgórzu Sudeckim (gminy powiatów ząbkowickiego, dzierzoniowskiego i strzebińskiego). Do wiejskich obszarów depopulacyjnych należy ponadto zaliczyć tzw. obszary peryferyjne. Dobrym przykładem są gminy wiejskie powiatów górskiego i wołowskiego, które położone są w swoistego rodzaju cieniu rozwojowym (lub tzw. martwej strefie) między obszarami oddziaływania aglomeracji wrocławskiej a LGOM-em.

Jak się również wydaje, w perspektywie najbliższych lat proces wyludniania się wsi na tych obszarach będzie postępował. W przypadku gmin Przedgórza Sudeckiego sprzyjać temu będzie ograniczony, zwłaszcza w porównaniu z obszarami sąsiednimi, potencjał rozwojowy tej części Dolnego Śląska (funkcja rekreacyjno-turystyczna ma większe możliwości rozwoju w sąsiednim powiecie kłodzkim, natomiast funkcja rolnicza w gminach położonych na terenie Niziny Śląskiej – por. Szmytkie, Tomczak 2016). W przypadku gmin powiatów górskiego i wołowskiego położenie w swoistym cieniu rozwojowym sprzyja ciągłemu drenażowi osób w kierunku obszarów charakteryzujących się wyższą aktywnością społeczno-gospodarczą, co w konsekwencji prowadzić będzie do dalszego pogłębiania się procesów depopulacji.

³ Na obszarze Sudetów procesami depopulacji dotknięte są w szczególności wsie na terenie Ziemi Kłodzkiej, a także w powiatach lwóweckim, złotoryjskim, jaworskim, kamiennogórskim i wałbrzyskim.



Ryc. 2. Skala depopulacji na obszarach wiejskich Dolnego Śląska w latach 1995–2015

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

3. Trwałość procesów depopulacji na obszarach wiejskich Dolnego Śląska

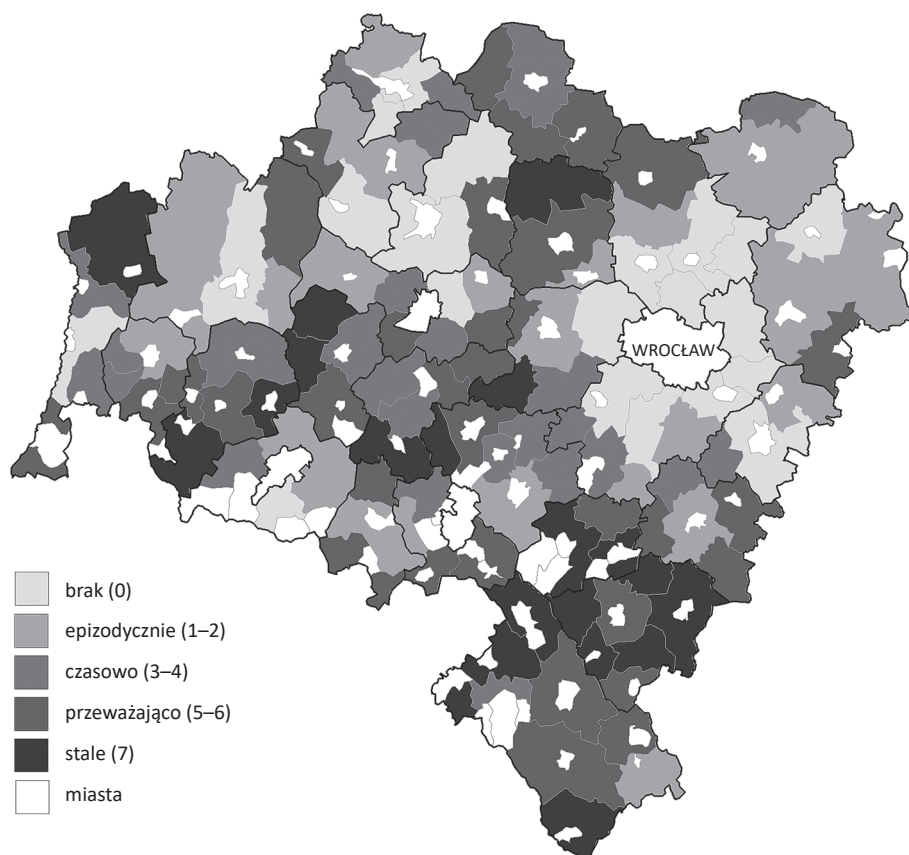
Trwałość procesów depopulacji została określona na podstawie liczby podokresów, w których w poszczególnych gminach wystąpił spadek liczby mieszkańców⁴. Na tej podstawie wyróżniono pięć typów obszarów:

- obszary stale rozwojowe – w których we wszystkich podokresach wystąpił wzrost liczby mieszkańców,
- obszary epizodycznie wyludniające się – gdzie ubytek liczby ludności nastąpił w jednym lub dwóch podokresach,
- obszary czasowo wyludniające się – z ubytkiem liczby ludności pojawiającym się w trzech lub czterech podokresach,
- obszary przeważająco wyludniające się – w których ubytek liczby ludności odnotowano w pięciu lub sześciu podokresach,
- obszary stale wyludniające się – o ubytku liczby ludności występującym we wszystkich siedmiu podokresach.

Z analizy liczby okresów depopulacyjnych i ich rozkładu przestrzennego wynika, że w 21 obszarach wiejskich (15,8%) stwierdzono stały wzrost liczby

⁴ W tym celu wykorzystano dane dotyczące ubytku i nadwyżki ludności, wyróżniając tym samym dwa podstawowe typy gmin: rozwojowe i depopulacyjne.

ludności w siedmiu analizowanych podokresach. Zjawisko to dotyczyło głównie jednostek położonych w najbliższym otoczeniu Wrocławia oraz miast leżących na terenie KGHM-u. Podobnej zależności można doszukać się w położeniu (w sąsiedztwie głównych miast) tych obszarów wiejskich, w których depopulacja miała charakter epizodyczny. Udział tego typu gmin w ogólnej liczbie jednostek obserwacji wynosił 23,3%. W przypadku pozostałych typów obszarów wiejskich (w kontekście trwałości procesów depopulacji) ich udział w analizowanej zbiorowości przedstawiał się następująco: obszary czasowo depopulacyjne – 19,6%, obszary przeważająco depopulacyjne – 26,3%, obszary stale depopulacyjne – 15%. W odniesieniu do dwóch ostatnich typów można również w pewnym stopniu dopatrzeć się zależności w trwałości procesów depopulacji w stosunku do peryferyjnego położenia tych obszarów wiejskich (ryc. 3).

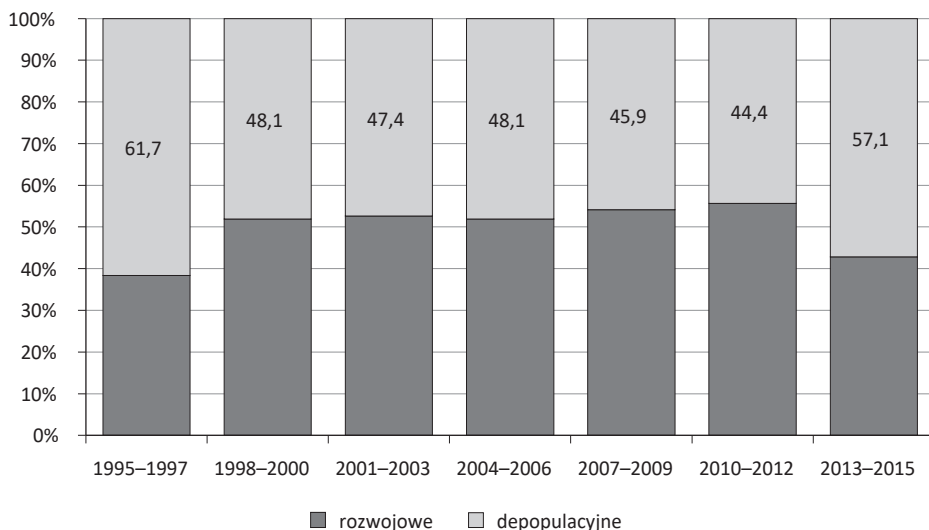


Ryc. 3. Trwałość depopulacji na obszarach wiejskich Dolnego Śląska w latach 1995–2015

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

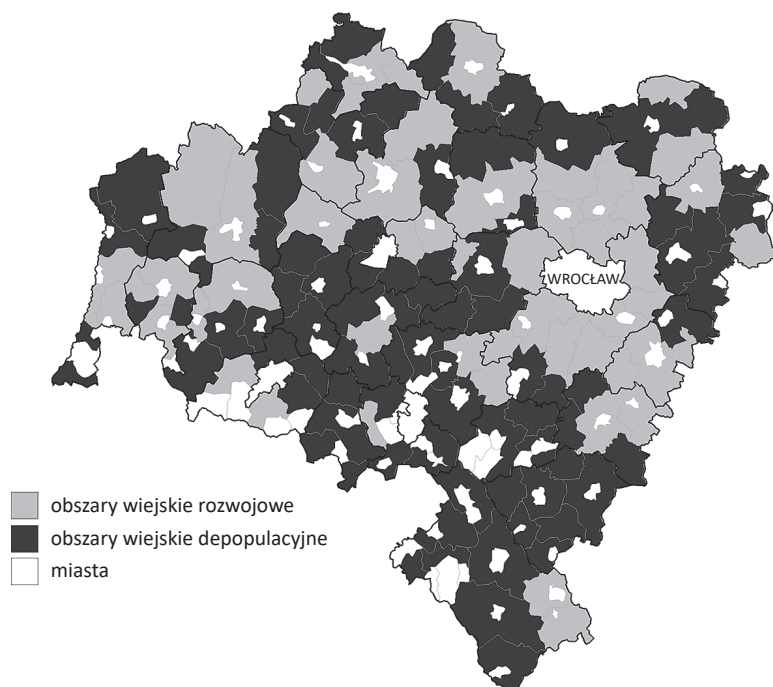
Na zagadnienie trwałości procesów depopulacji na obszarach wiejskich województwa dolnośląskiego warto ponadto spojrzeć w kontekście udziału jednostek

depopulacyjnych w przyjętych podokresach i zmian w ich rozkładzie przestrzennym. W pierwszym ujęciu (ryc. 4) należy zwrócić uwagę na znacznie mniejszy udział obszarów depopulacyjnych (na poziomie 44,4–48,1%) w podokresach od drugiego (lata 1998–2000) do piątego (lata 2010–2012) niż w latach 1995–1997 i 2013–2015, co może świadczyć o okresowej poprawie sytuacji ludnościowej obszarów wiejskich. Wpływ na taki stan mógł mieć rozwój procesów suburbanizacji na przełomie XX i XXI w. (Mayer, Szmytkie 2014), które przyczyniły się do poprawy sytuacji demograficznej dolnośląskich wsi po kryzysie związanym z transformacją społeczno-gospodarczą w latach 90. XX w. Ponowny wzrost udziału obszarów depopulacyjnych w ostatnim podokresie (lata 2013–2015) może mieć z kolei związek z pogorszeniem się ogólnej sytuacji demograficznej kraju (Okólski, Kaczmarczyk 2013). W drugim ujęciu należy stwierdzić, że pod koniec lat 90. XX w. (ryc. 5a) procesy depopulacji na obszarach wiejskich Dolnego Śląska występowały dość powszechnie, zarówno na terenie Sudetów, Przedgórze Sudeckiego, jak i nizinnej części regionu. Co więcej, ubytek rzeczywistej ludności występował nawet w niektórych gminach podmiejskich. Obecnie (ryc. 5b) rozkład przestrzenny procesów depopulacji wskazuje z kolei na wykształcenie się wyraźnych stref oddziaływania głównych miast regionu (cechujących się korzystną sytuacją ludnościową) oraz występowanie wiejskich obszarów depopulacyjnych w strefach peryferyjnych rozgraniczających poszczególne strefy podmiejskie.



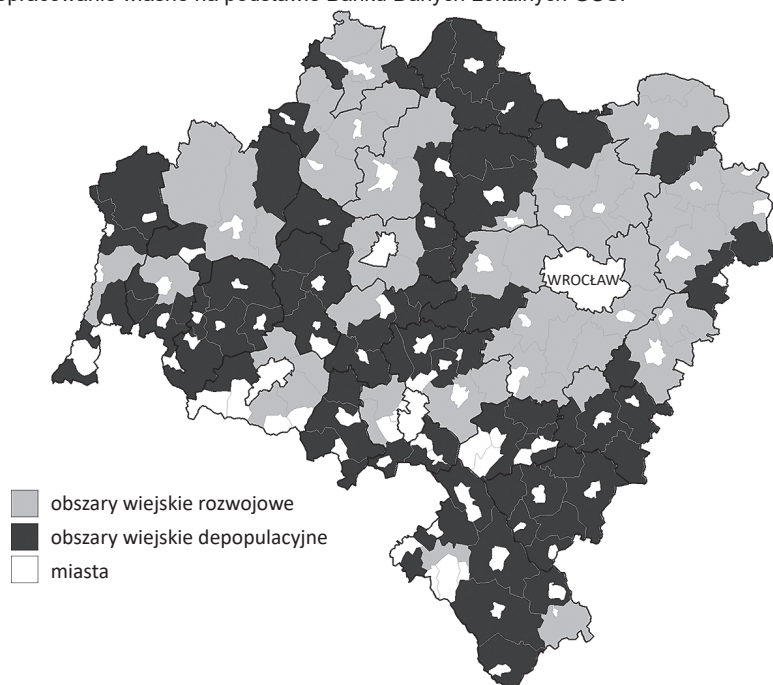
Ryc. 4. Udział wiejskich obszarów depopulacyjnych na Dolnym Śląsku w poszczególnych podokresach

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.



Ryc. 5a. Wiejskie obszary depopulacyjne Dolnego Śląska w latach 1995–1997

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.



Ryc. 5b. Wiejskie obszary depopulacyjne Dolnego Śląska w latach 2013–2015

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

Tab. 1. Typy klasyfikacyjne Webba w odniesieniu do obszarów wiejskich Dolnego Śląska w latach 1995–2015

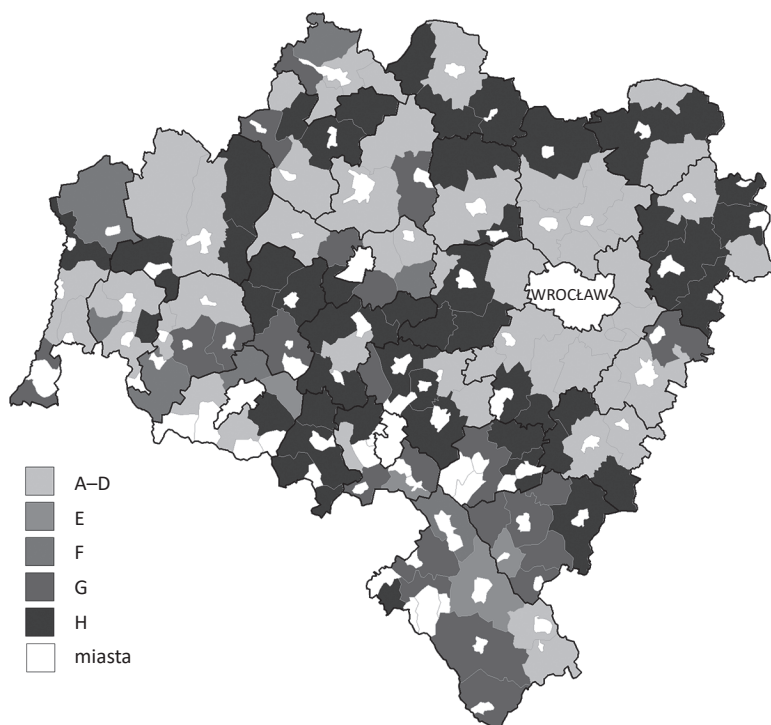
Obszary wiejskie – typy	Lata													
	1995–1997		1998–2000		2001–2003		2004–2006		2007–2009		2010–2012		2013–2015	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
A	27	20,3	18	13,5	14	10,5	8	6,0	9	6,8	5	3,8	6	4,5
B	8	6,0	10	7,5	13	9,8	6	4,5	9	6,8	5	3,8	4	3,0
C	11	8,3	28	21,1	17	12,8	33	24,8	36	27,1	44	33,1	32	24,1
D	5	3,8	13	9,8	26	19,5	22	16,5	18	13,5	20	15,0	15	11,3
E	4	3,0	13	9,8	22	16,5	10	7,5	14	10,5	9	6,8	9	6,8
F	7	5,3	10	7,5	8	6,0	17	12,8	15	11,3	15	11,3	26	19,5
G	23	17,3	12	9,0	20	15,0	28	21,1	16	12,0	17	12,8	29	21,8
H	48	36,1	29	21,8	13	9,8	9	6,8	16	12,0	18	13,5	12	9,0
Razem	133	100,0	133	100,0	133	100,0	133	100,0	133	100,0	133	100,0	133	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

4. Czynniki procesów depopulacji na obszarach wiejskich Dolnego Śląska

Analiza czynników zmian ludnościowych na obszarach wiejskich Dolnego Śląska w nawiązaniu do typologii Webba (tab. 1) wykazała dużą zmienność składowych przyrostu rzeczywistego w odniesieniu zarówno do całego zbioru, jak i poszczególnych obszarów. Jest to typowe zjawisko dla małych populacji, w których występują skokowe zmiany przyrostu naturalnego i salda migracji. Niemniej jednak można zauważyć znaczny wzrost udziału wiejskich obszarów depopulacyjnych (z 8,3% w latach 1995–1997 do 26,3% w latach 2013–2015), w których za spadek liczby mieszkańców odpowiada ubytek naturalny (typy E i F), co wskazuje na stałe pogarszanie się ogólnej sytuacji demograficznej obszarów wiejskich w regionie. Niepokojący jest ponadto znaczny udział jednostek, w których występuje zarówno ubytek naturalny, jak i ujemne saldo migracji (typy F i G). Ich udział w pierwszych sześciu podokresach wahał się na poziomie 16,5–33,9% (średnio 23,6%), a w ostatnim podokresie (lata 2013–2015) wzrósł do 41,3%.

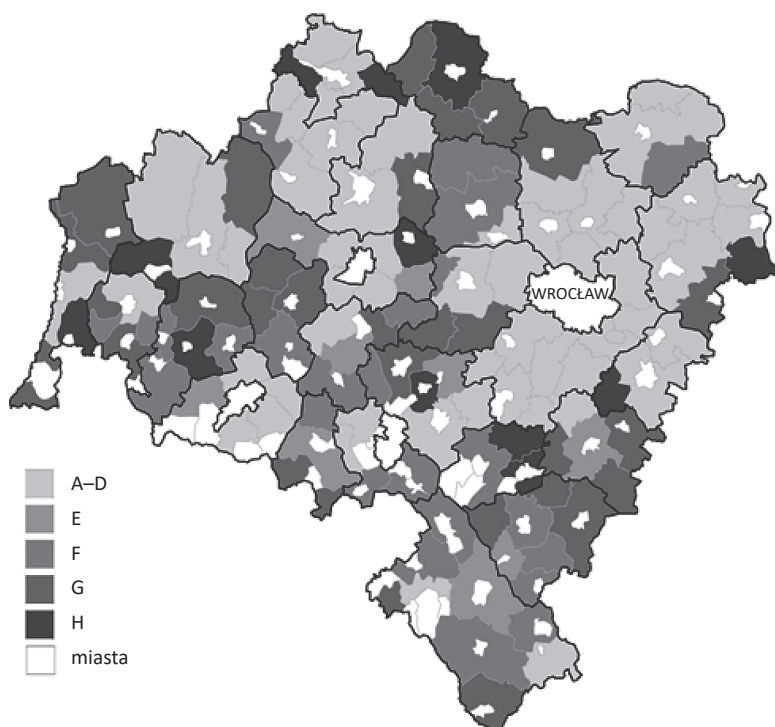
Podczas analizy rozkładu przestrzennego poszczególnych typów depopulacyjnych (typy E–H) warto z kolei zwrócić uwagę na fakt, że w przypadku obszarów peryferyjnych w stosunku do głównych ośrodków miejskich w latach 90. XX w. (ryc. 6a) za ubytek rzeczywisty ludności odpowiedzialne było ujemne saldo



Ryc. 6a. Obszary wiejskie Dolnego Śląska w latach 1995–1997 w kontekście typologii Webba

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

migracji, łagodzone przez dodatni przyrost naturalny (typ H). Obecnie (ryc. 6b) w obszarach tych depopulacja wywołana jest zarówno przez ujemne saldo migracji, jak i ubytek naturalny (typy F i G). Początkowo w tak niekorzystnej sytuacji demograficznej w przypadku województwa dolnośląskiego znajdowały się jedynie obszary wiejskie w Sudetach i na Przedgórzu Sudeckim.



Ryc. 6b. Obszary wiejskie Dolnego Śląska w latach 2013–2015 w kontekście typologii Webba

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

5. Procesy depopulacji na obszarach wiejskich Dolnego Śląska – próba typologii

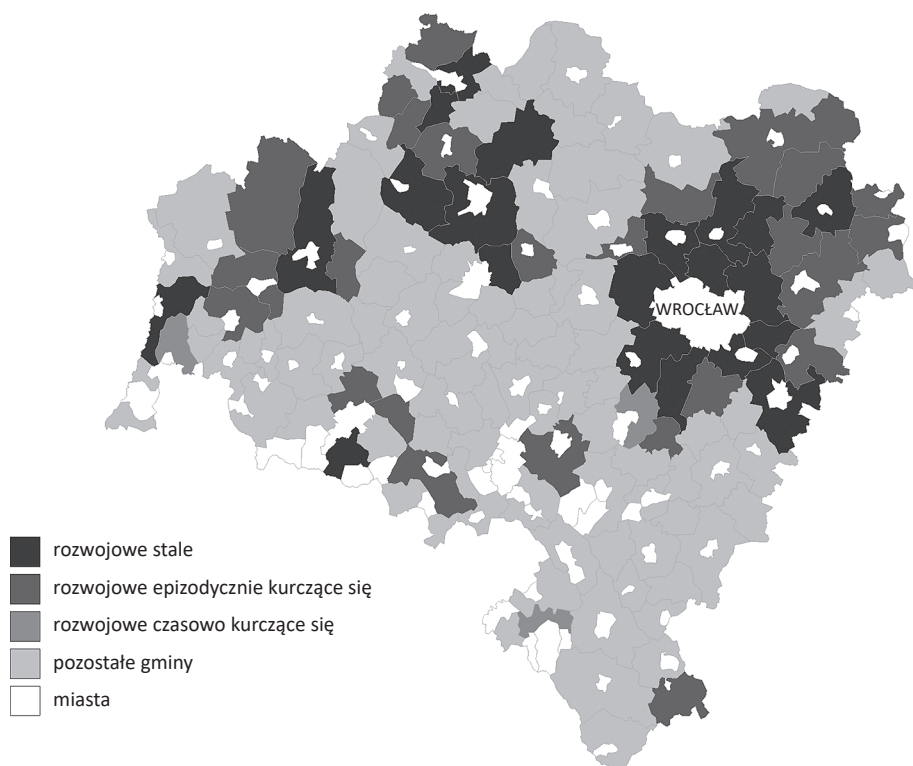
W celu usystematyzowania procesów depopulacji na obszarach wiejskich Dolnego Śląska w analizowanym okresie (lata 1995–2015) dokonano typologii jednostek w nawiązaniu do skali i trwałości procesów depopulacji. Na podstawie skali depopulacji wyróżniono cztery zasadnicze typy obszarów wiejskich (rozwojowe, stagnujące, depopulacyjne i intensywnie depopulacyjne), a w ramach nich podtypy, odpowiadające określonym typom wydzielonym w kontekście trwałości procesów wyludniania. W ten sposób wydzielono 12 kategorii obszarów o różnej specyfice procesów depopulacji (tab. 2).

Tab. 2. Typologia obszarów wiejskich Dolnego Śląska w odniesieniu do skali i trwałości procesów depopulacji w latach 1995–2015

Typologia obszarów wiejskich							
Rozwojowe	Stagnujące		Depopulacyjne		Intensywnie depopulacyjne		
	liczba jednostek udział (%)	liczba jednostek udział (%)	liczba jednostek udział (%)	liczba jednostek udział (%)	liczba jednostek udział (%)	liczba jednostek udział (%)	
49	36,8	33	24,9	41	30,8	10	7,5
w tym							
rozwojowe stale		stagnujące epizodycznie kurczące się		depopulacyjne czasowo kurczące się		intensywnie depopulacyjne przeważająco kurczące się	
21	15,8	6	4,5	2	1,5	3	2,2
rozwojowe epizodycznie kurczące się		stagnujące czasowo kurczące się		depopulacyjne przeważająco kurczące się		intensywnie depopulacyjne stale kurczące się	
25	18,8	21	15,8	27	20,3	7	5,3
rozwojowe czasowo kurczące się		stagnujące przeważająco kurczące się		depopulacyjne stale kurczące się			
3	2,2	5	3,8	12	9,0		
		stagnujące stale kurczące się					
		1	0,8				

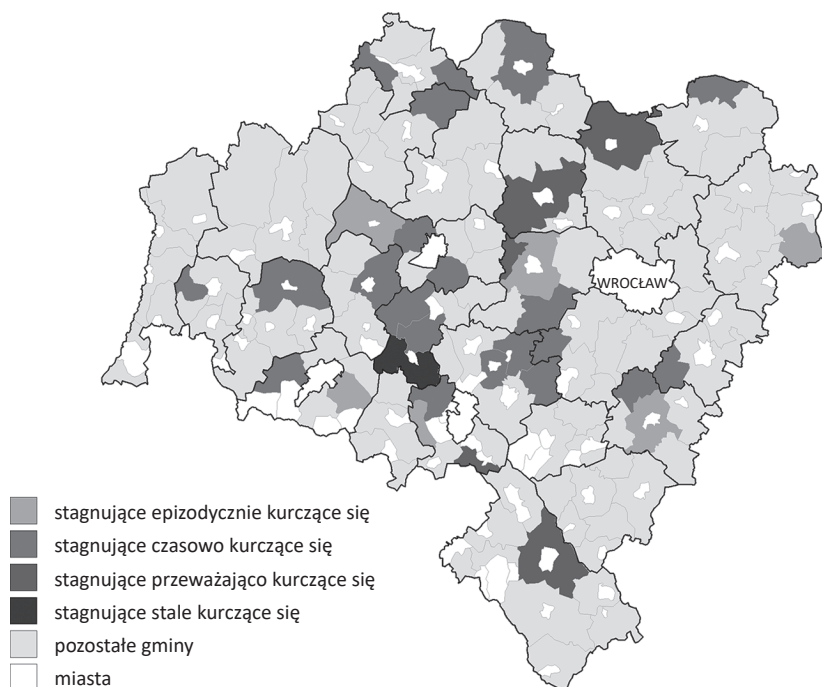
Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS.

W przypadku obszarów rozwojowych (ryc. 7) większość jednostek stanowią obszary rozwojowe stale (21) i rozwojowe epizodycznie kurczące się (25). Są to gminy położone w strefach podmiejskich głównych miast regionu, przy czym obszary rozwojowe stale to przede wszystkim jednostki stanowiące pierwszy pierścień gmin wokół Wrocławia lub pojedyncze gminy leżące w sąsiedztwie największych miast LGOM-u, Jeleniej Góry, a także Bolesławca i Zgorzelca, natomiast obszary rozwojowe epizodycznie kurczące się dominują w drugim i trzecim pierścieniu gmin otaczających Wrocław lub występują w sąsiedztwie pozostałych większych miast Dolnego Śląska (Świdnicy, Kamiennej Góry). W kolejnej grupie jednostek przeważają obszary stagnujące czasowo kurczące się (21 jednostek). Rozkład tych obszarów (ryc. 8) również wykazuje dość silną korelację przestrzenną z występowaniem miast (zwłaszcza mniejszych miast powiatowych). W tej grupie znajduje się też sześć obszarów wiejskich przeważająco (Głuszyca, Kłodzko, Malczyce, Wołów, Żmigród) lub stale (Bolków) kurczących się, w których sytuacja ludnościowa w ostatnich kilku latach uległa znaczącemu pogorszeniu (we wszystkich tych gminach w latach 2010–2015 wystąpił ubytek rzeczywisty), przez co jednostki te w najbliższym czasie mogą stać się gminami depopulacyjnymi.



Ryc. 7. Typologia wiejskich obszarów rozwojowych na Dolnym Śląsku

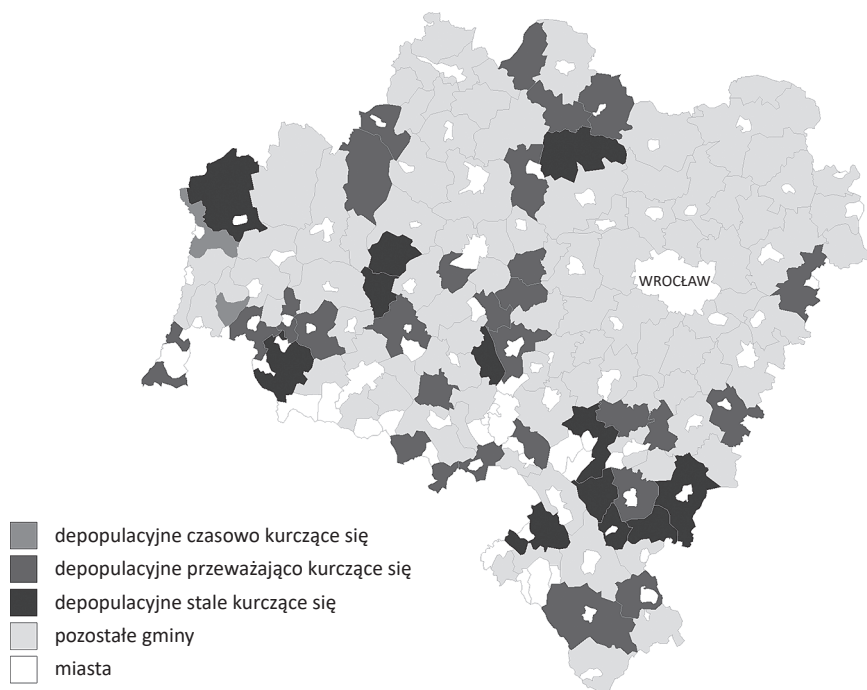
Źródło: opracowanie własne.



Ryc. 8. Typologia wiejskich obszarów stagnujących na Dolnym Śląsku

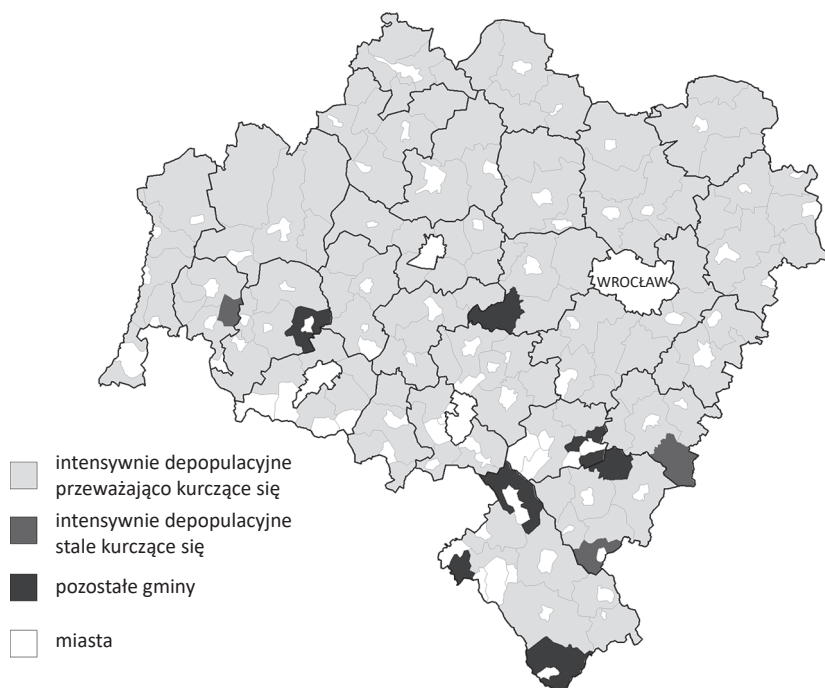
Źródło: opracowanie własne.

W gronie obszarów depopulacyjnych dominują gminy depopulacyjne przeważająco kurczące się (27 jednostek), jednak znaczny udział (12) stanowią także gminy stale kurczące się. Ponadto aż 10 gmin zaliczono do obszarów intensywnie depopulacyjnych: przeważająco (Olszyna, Przeworno i Złoty Stok) lub stale kurczących się (Ciepłowody, Lewin Kłodzki, Międzyzlesie, Niemcza, Nowa Ruda, Udanie i Wleń), co wskazuje na istotność problemu depopulacji na obszarach wiejskich Dolnego Śląska. Problem ten dotyczy w szczególności obszarów wiejskich położonych na terenie Przedgórze Sudeckiego, Sudetów oraz obszarów peryferyjnych względem głównych ośrodków miejskich (ryc. 9 i ryc. 10).



Ryc. 9. Typologia wiejskich obszarów depopulacyjnych na Dolnym Śląsku

Źródło: opracowanie własne.



Ryc. 10. Typologia wiejskich obszarów intensywnie depopulacyjnych na Dolnym Śląsku

Źródło: opracowanie własne.

6. Wnioski

Na podstawie przeprowadzonych badań dotyczących procesów depopulacji na obszarach wiejskich Dolnego Śląska w latach 1995–2015 można się doszukać pewnych prawidłowości:

- W odniesieniu do przyjętego okresu badań (lata 1995–2015) wyraźnie wykształcił się pewien obraz wiejskich obszarów depopulacyjnych i rozwojowych, coraz mocniej podkreślający pewne współzależności między procesem wyludniania się a możliwościami rozwojowymi (a w zasadzie ich brakiem) poszczególnych obszarów.
- Wyraźnie pogłębia się proces depopulacji w strefach peryferyjnych względem głównych miast w regionie, wyróżniających się w wielu przypadkach monofunkcyjnością rolniczą. To z tych stref w dalszym ciągu ludność będzie „drenowana” do obszarów o wyższym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego. Przyczynia się do tego stale utrzymujący się, a w niektórych przypadkach postępujący proces „ugruntowania” negatywnych zjawisk społecznych (wyższa stopa bezrobocia, niższe średnie wynagrodzenie, większy udział osób korzystających z pomocy społecznej), typowych dla obszarów problemowych.
- Procesy depopulacji w przypadku Dolnego Śląska nie powinny być już kojarzone tylko i wyłącznie ze wsiami sudeckimi. Procesy te stały się typowe również dla innych obszarów, np. Przedgórze Sudeckiego (gminy w powiatach dzierżoniowskim i ząbkowickim), które charakteryzują się w ostatnich latach zdecydowanie wyższym ubytkiem ludności, niż ma to miejsce w sąsiedniej Ziemi Kłodzkiej.
- Jakkolwiek w Polsce od 1999 r. dominują migracje w kierunku miasto – wieś, to najczęściej są to przemieszczenia z dużych miast do ich stref podmiejskich. W pozostałych obszarach wiejskich Dolnego Śląska niezmiennie zauważa się niekorzystną relację między napływem a odpływem migracyjnym, zwłaszcza w przypadku ludzi młodych. Na tych obszarach procesy depopulacji są potęgowane przez niekorzystne trendy demograficzne (niska liczba urodzeń, znaczny wzrost udziału ludności w wieku poprodukcyjnym), przyczyniające się do ubytku naturalnego.
- Relatywnie korzystnie (w kontekście analizowanych procesów depopulacji) przedstawia się prognoza zmian liczby ludności na obszarach wiejskich Dolnego Śląska. Według GUS do 2050 r. liczba mieszkańców dolnośląskich wsi zwiększy się o 3%. Warto dodać, że w tej samej perspektywie na obszarach wiejskich sąsiedniego województwa opolskiego przewiduje się ubytek liczby ludności aż o 20%. Wzrost ten w przypadku Dolnego Śląska jednak będzie ograniczony do gmin podwrocławskich, bowiem na pozostałych obszarach wiejskich prognozowany jest spadek liczby ludności (Górecka i in. 2016).

Literatura

- Bański J., 2002, „Typy ludnościowych obszarów problemowych”, *Studia Obszarów Wiejskich*, t. 2, s. 41–52.
- Chachaj J., 1978, „Problem wsi zanikającej”, *Acta Universitatis Wratislaviensis*, nr 324, *Prace Instytutu Geograficznego*, seria B, 2, s. 119–123.
- Ciok S., 1994, „Rozwój osadnictwa na Dolnym Śląsku po II wojnie światowej. Tendencje i kierunki zmian”, w: J. Łoboda (red.), *Przemiany ludnościowo-osadnicze i społeczno-gospodarcze na Dolnym Śląsku po II wojnie światowej* (*Acta Universitatis Wratislaviensis*, nr 1951, *Studia Geograficzne*, t. 61, s. 9–49), Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Ciok S., 1995, „Zmiany ludnościowe i osadnicze w Sudetach”, *Acta Universitatis Wratislaviensis*, nr 1730, *Prace Instytutu Geograficznego*, seria B, 12, s. 51–64.
- Deszczka E., 1989, „Proces wyludniania się wsi w przygranicznych gminach województwa opolskiego po 1970 roku”, *Studia Społeczno-Ekonomiczne*, t. 14, s. 62–77.
- Dybowska J., 2014, „Depopulacja na obszarach wiejskich województwa opolskiego w latach 2002–2011”, *Journal of Agribusiness and Rural Development*, nr 2(32), s. 59–68.
- Eberhardt P., 1989, *Regiony wyludniające się w Polsce*, *Prace Geograficzne*, nr 148, Wrocław: Ossolineum, IGiPZ PAN.
- Górecka S., Szmytkie R., Maleszka W., 2016, „Prognoza demograficzna dla obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego do 2020 r.”, *Studia Obszarów Wiejskich*, t. 41, s. 185–192.
- Jerkiewicz A., Krawiec K., Zagożdżon A., 1979, *Zmiany ludnościowe i osadnicze w Regionie Kłodzkim*, *Zeszyty Problemowe Postępów Nauk Rolniczych*, z. 223, Komitet Zagospodarowania Ziemi Górskich PAN.
- Latocha A., 2013, „Wyludnione wsie w Sudetach. I co dalej?”, *Przegląd Geograficzny*, t. 85, z. 3, s. 373–396.
- Mayer M., Szmytkie R., 2014, „Kształtowanie się stref podmiejskich wokół miast średniej wielkości (studia przypadków z regionu południowo-zachodniego)”, w: A. Jezierska-Thöle, M. Biczkowski (red.), *Zintegrowany rozwój obszarów wiejskich w świetle polityki Unii Europejskiej. Tom 2: Wielofunkcyjność obszarów wiejskich*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Mirowski W., 1994, „Wyludnianie się wsi w Polsce w okresie transformacji ustrojowej”, *Wieś i Rolnictwo*, nr 3/4, s. 126–135.
- Miszczuk A., 1993, *Wyludnianie się wsi a rolnictwo wschodniej Lubelszczyzny*, Dokumentacja Geograficzna, z. 2, Warszawa: IGiPZ PAN.
- Miszewska B., 1979, „Tendencje zmian ludnościowych w Sudetach na przykładzie rejonu noworudzkiego”, *Czasopismo Geograficzne*, t. 50, nr 1–2, s. 75–86.
- Miszewska B., 1989, „Zmiany zaludnienia Sudetów w okresie powojennym”, *Czasopismo Geograficzne*, t. 60, nr 2, s. 135–145.
- Okólski M., Kaczmarczyk P., 2013, „Przyszłość demograficzna Polski”, *Opinie i Rekomendacje OBMF*, nr 1, s. 1–3.
- Rosner A., 2010, „Rola ruchu naturalnego i migracyjnego w procesie zmian przestrzennego rozkładu gęstości zaludnienia obszarów wiejskich”, *Wieś i Rolnictwo*, nr 4, s. 42–56.
- Salwicka B., 1978, „Zmiany w zaludnieniu i użytkowaniu ziemi wsi górskich Masywu Śnieżnika w strefie granicy rolno-leśnej”, *Acta Universitatis Wratislaviensis*, nr 324, *Prace Instytutu Geograficznego*, seria B, 2, s. 71–87.

- Salwicka B., 1983, „Zmiany w zaludnieniu i użytkowaniu gruntów wsi górskich na wybranych obszarach przygranicznych Sudetów Kłodzkich”, *Acta Universitatis Wratislaviensis*, nr 506, *Studia Geograficzne*, t. 32, s. 23–30.
- Stanny M., 2011, „Typologia wiejskich obszarów peryferyjnych pod względem anatomii struktury społeczno-gospodarczej”, *Więś i Rolnictwo*, nr 2, s. 60–75.
- Stasiak A. (red.), 1990, *Migracje ze wsi do miast ze szczególnym uwzględnieniem lat 1979–1985*, Studia KPZK PAN, t. 96, Warszawa: KPZK PAN.
- Stasiak A., 1992, „Wyludnianie się wsi polskiej po 1950 roku”, *Więś i Rolnictwo*, nr 1, s. 45–59.
- Szmytkie R., 2008, „Nieistniejące wsie w Sudetach”, w: M. Kulesza (red.), *Czas i przestrzeń w naukach geograficznych. Wybrane problemy geografii historycznej*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Szmytkie R., Tomczak P., 2016, „Kierunki rozwoju obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego po akcesji do Unii Europejskiej”, w: K. Heffner, B. Klemens (red.), *Obszary wiejskie – wiejska przestrzeń i ludność, aktywność społeczna i przedsiębiorczość*, Studia KPZK PAN, t. 167, Warszawa: KPZK PAN.
- Tomaszewski J., 1968, *Zmiany ludnościowe w osiedlach sudeckich ze szczególnym uwzględnieniem powiatów Jelenia Góra i Bystrzyca Kłodzka*, Problemy Zagospodarowania Ziem Górskich, z. 6, Kraków: Komitet Zagospodarowania Ziem Górskich PAN.
- Webb J.W., 1963, „The natural and migrational components of population changes in England and Wales, 1921–1931”, *Economic Geography*, nr 2, s. 130–148.
- Zagożdżon A., 1990, „Wybrane problemy ludnościowe Sudetów na tle rozwoju regionalnego”, w: A. Stasiak (red.), *Migracje ze wsi do miast ze szczególnym uwzględnieniem lat 1979–1985*, Studia KPZK PAN, t. 96, Warszawa: KPZK PAN.